

5. Сидоренко О. Суд над переконаннями // Репресоване "відродження". – К.: Україна, 1993. – С. 63–153.

6. Пристайко В.І., Шаповал Ю.І. Справа "Спілки визволення України": невідомі документи і факти: Науково-документальне видання. – К.: Інтел, 1995. – 448 с.

7. Ткаченко В.В. Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщина у перше повоєнне двадцятиріччя: Навч. посібн. – К.: Знання, 2007. – 215 с.

Н.О.Баранкова

Чи можна вважати професора М.В.Рево засновником центру мікробіологічних досліджень у м.Чернігові?

Одним з актуальних питань освоєння наукової спадщини України є вивчення історії розвитку сільськогосподарської науково-дослідної мережі у другій половині ХХ ст. Це вимагає від істориків вивчення творчого внеску видатних українських учених, які були організаторами та керівниками науково-дослідних установ. Під цим кутом доречно проаналізувати й оцінити внесок академіка Української академії сільськогосподарських наук (далі УАСГН), професора, доктора медичних і ветеринарних наук Михайла Васильовича Рево (1889–1962) у скарбницю української науки. Вчений став не тільки ідейним натхненником, а й доклав зусиль до заснування Відділу сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології Українського науково-дослідного інституту землеробства (далі – ВСГМВІ УНДІЗ) УАСГН, який було згодом реорганізовано в Український науково-дослідний інститут сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології (нині Інститут сільськогосподарської мікробіології Української академії аграрних наук).

Ідея створення Інституту сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології на території України зародилася у М.В.Рево, мабуть, ще на початку його наукової кар'єри, проте цілеспрямоване її втілення він розпочав лише у другій половині 1950-х рр., коли для цього вже склалися усі відповідні умови.

У цей період часу розвиток сільського господарства в нашій країні вимагав значного поліпшення науково-дослідної роботи, підвищення ролі сільськогосподарської науки у боротьбі за швидке піднесення землеробства і тваринництва. Як відомо, в лютому 1956 р. КПРС та радянське керівництво ухвалили постанову про заходи щодо поліпшення роботи науково-дослідних закладів сільськогосподарського профілю. Було визна-

но за потрібне заснувати зональні й крайові науково-дослідні інститути сільського господарства, на які було б покладено завдання наукової розробки найважливіших питань сільського господарства і методичне керівництво всією дослідною мережею.

Важливою передумовою розширення мережі науково-дослідних установ сільськогосподарського профілю стало відродження Української академії сільськогосподарських наук (1956–1962), яка стала керівним науково-методичним центром у галузі науки з сільського, лісового та водного господарства Української РСР і здійснювала керівництво відповідною роботою у підпорядкованих їй науково-дослідних установах і вищих навчальних закладах республіки, забезпечувала підготовку та перепідготовку сільськогосподарських кадрів вищої кваліфікації [1; 4].

Професор М.В.Рево добре розумів, що створення навіть кафедри сільськогосподарського профілю при ВНЗ мало бути погоджено не лише з керівництвом УАСГН, а й з вищим керівництвом УРСР. Тому втіленню ідеї щодо створення Інституту сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології передувала важка та копітка робота з боку вченого: необхідно було довести доцільність створення подібної установи не лише керівництву УАСГН, але й міністру сільського господарства УРСР та галузевому секретарю ЦК КПУ.

На грудневому Пленумі (1959) ЦК КПРС та січневому Пленумі ЦК КП України ухвалені рішення "про посилення теоретичних досліджень у галузі сільського господарства на основі найновіших досягнень біології та інших суміжних наук" [20, арк. 1]. УАСГН миттєво відреагувала на ці заходи: у друкованому органі академії "Віснику сільськогосподарських наук" читаємо наступне: "З метою поліпшення досліджень по ефективному використанню мінеральних добрив у Чернігівській області Президія доручила Українському науково-дослідному інституту землеробства подати практичну допомогу Чернігівській державній дослідній станції і місцевим сільськогосподарським органам у справі організації науково-дослідної роботи і підвищення кваліфікації спеціалістів сільського господарства по ефективному застосуванню мінеральних добрив" [2].

Професор М.В.Рево погоджувався з тим, що в Україні бракувало сільськогосподарських науково-дослідних установ, які б розробляли актуальні для того часу питання з ґрунтової та ветеринарної мікробіології. З цього приводу вчений писав наступне: "В республике с интенсивным развитием животноводства и растениеводства нет научных баз для теоретического изучения природы вирусов и вирусных заболеваний" [20, арк. 13].

У мережі УАСГН на той час уже діяло дві невеликих лабораторії, які займалися вивченням питань ґрунтової мікробіології: в Інституті землеробства і в Інституті ґрунтознавства. Проте спеціальної лабораторії, яка б досліджувала проблеми "зоотехнічної мікробіології", в УРСР фактично не існувало [20, арк. 12]. Так, відділ Українського науково-дослідного інституту експериментальної ветеринарії (м.Харків) займався проблемами у галузі ветеринарної мікробіології, але лише у контексті питань практичної епізотології [20, арк. 13]. Такий стан речей викликав у професора М.В.Рево занепокоєння, тому, на його думку, у республіці просто необхідно було створити комплексний інститут, де б належним чином розроблялися теоретичні та практичні питання ґрунтової та ветеринарної мікробіології [20, арк. 12].

Свої думки з приводу створення нового Інституту сільськогосподарської мікробіології, вірусології і імунології у мережі науково-дослідних установ УАСГН вчений виклав у доповідних записках: президенту УАСГН П.А.Власюку "Про організацію у складі УАСГН науково-дослідного інституту вірусології і імунології" (1959) та Першому секретарю ЦК КПУ М.В.Подгорному (1960) [19, арк. 114–121; 25, арк. 6].

У записках професор М.В.Рево не тільки наголошував на доцільності створення проєктованого інституту, але й окреслив основні напрями та завдання інституту, визначив принципи його роботи. Так, зокрема, він писав, що "...должны разработываться в практическом и теоретическом отношении проблемы почвенной микробиологии в разрезе учения вопросов связи жизни микробов с ее плодородием, вопросы бактериальных удобрений и изыскания новых форм бактериальных препаратов для удобрения почв, весьма важными на сегодня следует считать значение микробного фактора в улучшении питательности кормов, влиянии микробов на их переваривание, старые, но недостаточно разрешенные вопросы обезвреживания молока; наконец, исключительную роль в сохранении и охране животноводства должно получить изучение тонких лабораторно-диагностических приемов инфекционных заболеваний сельскохозяйственных животных [...]. Должна глубоко изучаться проблема иммунитета к инфекционным заболеваниям животных и растений [...]. Проектируемый институт должен быть оснащен самым первоклассным оборудованием, начиная от электронных микроскопов и до аппаратуры для тончайших методов химии и физики в приложении их для изучения вопросов для микробиологии, вирусологии и иммунологии [...]. В СРСР комплексного НИИ подобного проектируемого – не имеется [...]. Со

временем (институт) в народном хозяйстве сыграет немаловажную пользу [...] в повышении продуктивности сельского хозяйства страны" [3].

У квітні 1959 р. відбулося перше засідання Президії УАСГН щодо організації "науково-дослідного інституту вірусології і імунології". З доповіддю виступили співробітник Відділення тваринництва УАСГН Я.А.Голота та професор М.В.Рево. Останній зупинився на структурі проєктованого інституту в складі 4 відділів і дослідних лабораторій, у т.ч. були передбачені відділ хвороб сільськогосподарських тварин та відділ хвороб сільськогосподарських рослин [18, арк. 8–9].

На засіданні було ухвалено рішення щодо створення комісії "для підготовки матеріалів про організацію інституту... в складі тт. Поваженко /голова/, Голоти, Рево, Нікольського і Щербини", яка мала надати обґрунтовані матеріали до 15 травня 1959 р. [18, арк. 10].

Комісія підготувала усі матеріали і представила їх Президії УАСГН, яка у свою чергу передала їх на розгляд до Міністерства сільського господарства (далі – МСГ) УРСР. На початку 1960 р. Міністерство погодилося з керівництвом Української академії сільськогосподарських наук щодо необхідності створення інституту "комплексного профілю". У доповідній записці Центральному комітету КПУ та Раді Міністрів УРСР тодішній міністр сільського господарства УРСР М.С.Співак та президент УАСГН П.А.Власюк писали наступне: "Треба зауважити, що подібного комплексного наукового закладу, який охоплював би всі сторони сільськогосподарської мікробіологічної науки, в СРСР немає" [20, арк. 4]. У документі також було вказано і на практичну цінність такого інституту для розвитку сільськогосподарської науки та виробництва: "Комплексний інститут корисний тим, що в ньому поєднуюватимуться основні напрями сучасної мікробіологічної науки і між тим буде міцний науковий контакт, обмін науковими досягненнями та координація в науковій роботі. Крім того, утримання його буде значно дешевшим, чим кількох інститутів" [20, арк. 4].

На основі доповідних записок та розробленого проєкту майбутнього науково-дослідного інституту, наданого професором М.В.Рево, в Бюро Президії УАСГН був розроблений проєкт постанови "Про організацію Українського науково-дослідного інституту сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології" від 6 травня 1960 р. [20, арк. 1].

Відповідно до постанови було створено спеціальну комісію у складі: академіка УАСГН М.В.Рево (голова комісії), старшого наукового співробітника Відділення тваринництва УАСГН Я.А.Голоти (заступник голови), члена-кореспондента УАСГН В.В.Нікольського та наукових співробітників С.А.Самцевича й І.І.Прокопенка з метою "розглянути питання про місцеве

розташування інституту та подати всі необхідні в справі організації цього інституту матеріали Президії УАСГН до 25 травня ц.р. для подання їх Міністерству сільського господарства УРСР і Ради Міністрів УРСР". Голова Відділення тваринництва П.Д.Пшеничний мав подати пропозиції стосовно кандидатури на посаду директора інституту [12, арк. 4–5; 13, арк. 61–62].

Результати роботи комісії академік М.В.Рево підсумував у доповіді на засіданні Президії Української академії сільськогосподарських наук 27 травня 1960 р. [9, арк. 9].

Рішенням комісії Український н.-д. інститут с.-г., мікробіології, вірусології та імунології можна попередньо розмістити на базі господарства кол[ишньої] школи голів колгоспів, тимчасово переданого Чернігівському зооветеринарному технікуму МСГ УРСР, а також будинка кулінарної школи Укрспілки" [20, арк. 23].

На посаду директора комісія запропонувала кандидатуру члена-кореспондента УАСГН, доктора ветеринарних наук В.В.Нікольського, який на той час працював проректором з навчальної частини УАСГН та завідував кафедрою мікробіології академії. Кандидатуру професора М.В.Рево було запропоновано на посаду заступника директора з наукової частини з одночасним затвердженням його на посаді завідувача лабораторії загальної вірусології проектованого інституту. Комісія надала також перелік осіб, які рекомендувалися на посади завідувачів різними лабораторіями інституту: С.А.Самцевич (зав. лабораторією ґрунтової мікробіології); С.М.Московець (зав. лабораторією вірусології рослин); М.Т.Прокоф'єва (зав. лабораторією антибіотиків); Б.Г.Петренко (зав. лабораторією імунології); В.Ф.Матусевич (зав. лабораторією мікробіології процесу травлення); В.О.Рождественський (зав. лабораторією селекції мікроорганізмів); Ю.Д.Нечипоренко (зав. лабораторією мікробіології кормів); Л.В.Андрієвська (зав. лабораторією мікробіології молока) та інші [20, арк. 30–32].

Професор М.В. Рево розробив структуру проектованого інституту, яку комісія затвердила. Український науково-дослідний інститут сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології мав складатися із наступних 8 відділів: ґрунтової мікробіології, зоотехнічної мікробіології, ветеринарної мікробіології, антибіотиків, вірусології, технічної мікробіології, мінливості та селекції мікроорганізмів та імунології [20, арк. 16–21].

Усі документи (постанови УАСГН, доповідні записки, рішення комісії), які стосувалися питання організації Інституту сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології, керівництво УАСГН передало для подальшого розгляду Раді Міністрів УРСР.

Однак замість інституту "відповідно до вказівок Ради Міністрів УРСР від 5 вересня 1960 р. про необхідність розширення в республіці наукових досліджень з сільськогосподарської мікробіології, вірусології і імунології" наказом Міністерства сільського господарства УРСР №1037 від 22 листопада 1960 р. було організовано Відділ сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології "в складі" Українського науково-дослідного інституту землеробства УАСГН [5, арк. 487; 24, арк. 2, 8].

Президія УАСГН постановою від 29 листопада 1960 р. затвердила наказ МСГ УРСР, а також розробила та ухвалила структуру і штат співробітників Відділу [10, арк. 16–21; 11, арк. 161–164; 24, арк. 8].

ВСГМВІ УНДІЗ складався з 3-х лабораторій: сільськогосподарської мікробіології, загальної вірусології та вірусних захворювань сільськогосподарських тварин і загальної імунології та мав штат кількістю 22 чоловіки [15, арк. 2]. Місцем розташування Відділу в м.Чернігові було обрано колишній маєток поміщика Г.Глібова: приміщення колишньої школи голів колгоспів, тимчасово переданої Чернігівському зоотехнікуму.

Відділ сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології очолив кандидат біологічних наук Я.А.Голота, який до цього призначення обіймав посаду старшого наукового співробітника з великої рогатої худоби та конярства Відділення тваринництва УАСГН [6, арк. 441; 10, арк. 17; 11, арк. 161]. Методичне керівництво науково-дослідної роботою Відділу було покладене на Відділення землеробства та Відділення тваринництва.

Професор М.В.Рево, як і передбачалося раніше, мав здійснювати науково-методичне керівництво роботами лабораторій Відділу, з одночасним затвердженням на посаді завідуючого лабораторією вірусології тварин (1960–1962). У квітні 1961 р. при Відділі було відкрито стаціонарну аспірантуру, куди за конкурсом було зараховано 6 осіб. Керівником аспірантури було також призначено професора М.В.Рево [3; 21, арк. 10–11; 23, арк. 15].

Незважаючи на схвалення з боку МСГ УРСР та УАСГН, відкриття Відділу затягнулося на цілий рік. З початком роботи у Відділі сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології з'явилися проблеми, які заважали ефективній науковій роботі установи: будівлі, передбачені для заснування науково-дослідної установи, не були вчасно передані, не було вирішено питання про матеріальне забезпечення наукових кадрів. Крім паперової бюрократії, своєчасному вирішенню цих питань заважали нескінченні міжособистісні конфлікти між Я.А.Голотою та М.В.Рево [14, арк. 25–26; 15, арк. 5; 16, арк. 5; 17, арк. 42–44].

З метою залагодження конфліктів керівництво УАСГН до м.Чернігова неодноразово командувало своїх співробітників: І.О.Поваженка, В.В.Нікольського, А.І.Виноградського. Проте всі спроби до примирення були марні, не діяли навіть ультиматуми з боку академії [7, арк. 239; 8, арк. 2].

Професора М.В.Рево не засмутило створення лише Відділу замість омріяного інституту, адже він розумів, що це лише початок. Вчений спрямував свою діяльність на розширення ВСГМВІ УНДІЗ, щоб у майбутньому мати основу для реорганізації його в науково-дослідний інститут. Так, за безпосереднім сприянням М.В.Рево керівництво УАСГН мало наміри розширити відділ "шляхом створення лабораторії ґрунтової мікробіології, бактеріальних добрив, рубцевої мікробіології".

З цією метою спеціальною постановою академії було призначено комісію в складі П.О.Дмитренка (голова Відділення землеробства), П.Д.Пшеничного (голова Відділення тваринництва), Ф.П.Юхимчука (директора Українського науково-дослідного інституту землеробства), Я.А.Голоти (зав. Відділу сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології) та В.В. Михайловського (начальник фінансового управління УАСГН), яка мала розробити пропозиції стосовно розширення Відділу та "до 1 серпня ц.р. [1961 р. – Н.Б.] внести їх на затвердження Президії УАСГН" [15, арк. 3; 17, арк. 42–44].

Професор М.В.Рево не міг у 1961 р. безпосередньо взяти участь у роботі новоствореної комісії, бо переніс складну операцію і проходив довгий курс реабілітації. Тому реорганізації Відділу, як планував учений, у 1961 р. не відбулося. На жаль, 2 березня 1962 р. вчений помер [24, арк. 81].

У 1969 р. завдяки активній діяльності співробітників ВСГМВІ УНДІЗ УАСГН постановою Ради Міністрів УРСР №442 (від 24 липня 1969 р.) та наказом №583 МСГ УРСР (від 22 серпня 1969 р.) було організовано Український науково-дослідний інститут сільськогосподарської мікробіології з дослідним господарством на базі "Чернігівського відділу сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології Українського науково-дослідного інституту землеробства і Чернігівського відділення дослідного господарства Чернігівської державної дослідної станції". Інститут складався з 10 лабораторій, у тому числі лабораторії сільськогосподарської мікробіології та лабораторії ґрунтової мікробіології [3; 22, арк. 1–5].

Таким чином, Михайла Васильовича Рево, без сумніву, можна вважати засновником ВСГМВІ УНДІЗ, отже, й ідеологом створення Українського науково-дослідного інституту сільськогосподарської мікробіології, вірусології та імунології. На жаль, життєві обставини завадили

вченому при житті здійснити свій намір – реорганізувати Відділ в Інститут, проте він створив усі умови для втілення цього задуму його послідовниками.

Література

1. Аграрна наука: розвиток та досягнення / М.В.Зубець, В.А.Вергунов, В.І.Власов та ін. – К.: ННЦІАЕ, 2006. – С. 5.
2. Наукова хроніка // Вісник сільськогосподарської науки. – 1959. – №5. – С. 93.
3. Савченко П.Е., Сиверс В.С., Говорунов А.Н. Інституту сільськогосподарської мікробіології УААН – 30 лет // Бюллетень Інституту сільськогосподарської мікробіології УААН. – 1998. – №3. – С. 4–5.
4. Статут Української сільськогосподарської академії наук // Вісник сільськогосподарської науки. – 1958. – №1. – С. 92.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 54.
6. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 56.
7. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 77.
8. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 86.
9. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 328.
10. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 341.
11. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 351.
12. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 354.
13. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 362.
14. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 376.
15. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 379.
16. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 384.
17. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 399.
18. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 2129.
19. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 2138.
20. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 2300.
21. ЦДАВО України, ф. Р. – 4861, оп. 1, спр. 3717.
22. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. Р. – 888, оп. 1, спр. 2.
23. ДАЧО, ф. Р. – 1259, оп. 1, спр. 2.
24. ДАЧО, ф. Р. – 1259, оп. 1, спр. 3.
25. ДАЧО, ф. Р. – 4715, оп. 1, спр. 1.